

DOI: <https://doi.org/10.31392/NZ-npu-151.2021.18>

УДК: 37.08

Сажієнко О. П., Філімонова І. А.

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ВІТЧИЗНЯНОГО ДОСВІДУ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

Статтю присвячено проблемі дослідження історичних етапів становлення та розвитку системи професійної (професійно-технічної) освіти в Україні, адже різкі зміни державних механізмів управління не завжди позитивно впливали на її розвиток та функціонування. Мета дослідження полягає у розкритті та аналізі особливостей професійної підготовки фахівців професійної освіти України як складової системи радянської професійної освіти та в період її незалежності. Автор розглядає теоретичні аспекти історичного процесу становлення системи професійно-технічної освіти в Україні, а також досліджує законодавчу базу, що регулювала основні сторони її діяльності. Здійснено спробу оптимізації етапів розвитку професійної (професійно-технічної) освіти в період незалежності України.

На сьогодні проблеми становлення системи професійної (професійно-технічної) освіти зумовлені економічною й політичною нестабільністю в суспільстві, посиленням розриву між конституційними гарантіями здобуття доступної й безкоштовної освіти та її реальним державним забезпеченням; незбалансованістю потреб особистості в професійних освітніх послугах і суспільства в професійно-кваліфікаційній структурі підготовки робочих кадрів; недостатнім бюджетним фінансуванням, недосконалістю основних напрямів розвитку системи професійної (професійно-технічної) освіти.

Потреби входження України у світовий економічний простір, інтеграція до світового культурно-освітнього середовища зумовлюють необхідність поглибленого та об'єктивного вивчення вітчизняного досвіду професійної (професійно-технічної) освіти, його зіставлення з міжнародним досвідом, відшукування найбільш оптимальних шляхів запровадження кращих педагогічних надбань в українську освітню практику, прогнозування можливих тенденцій розвитку вітчизняної та світової систем професійної підготовки фахівців.

Ключові слова: професійна (професійно-технічна освіта), професійна підготовка, заклади фахової передвищої освіти, кваліфікований робітник.

Становлення системи професійної (професійно-технічної) освіти в Україні відбувалося в складних умовах. Різкі зміни державних механізмів управління не завжди позитивно впливали на її розвиток та функціонування. Тому зміни, які супроводжували становлення системи, принципів та механізмів професійної (професійно-технічної) освіти, потребують систематичного вивчення, аналізу та контролю для вчасного реформування у відповідності з сучасними вимогами світової освітньої спільноти.

Дослідженню питань, пов'язаних з підготовкою інженерно-педагогічних кадрів, присвячені роботи: С. Батишева, Н. Брюханової, Р. Горбатюка, О. Коваленко, Т. Лазаревої, В. Радкевич та ін.; історичні аспекти становлення професійної (професійно-технічної) освіти висвітлені в працях І. Лікарчука, М. Криволапчук, Є. Нероби та ін.; дидактичні питання розглядаються в роботах І. Дрозіч, Н. Ничкало, Л. Тархан, О. Щербак та ін. У своїх

дослідженнях вчені наголошують на тому, що від працівників професійної (професійно-технічної) освіти насамперед залежить, чи отримають учні необхідні знання та навички, чи зможуть їх творчо використовувати, чи стануть вони професійно грамотними, конкурентоспроможними робітниками.

Мета статті полягає у розкритті особливостей становлення професійної підготовки фахівців професійної (професійно-технічної) освіти як складної єдності педагогічних та інженерних компонентів.

На сьогодні проблеми становлення системи професійної (професійно-технічної) освіти зумовлені економічною й політичною нестабільністю в суспільстві, посиленням розриву між конституційними гарантіями здобуття доступної й безкоштовної освіти та її реальним державним забезпеченням; незбалансованістю потреб особистості в професійних освітніх послугах і суспільства в професійно-кваліфікаційній структурі підготовки робочих кадрів; недостатнім бюджетним фінансуванням, недосконалістю основних напрямів розвитку системи професійної (професійно-технічної) освіти.

Спираючись на висновки дослідника історії професійної (професійно-технічної) освіти І. Лікарчука [6, 7], ми пропонуємо виокремити 8 періодів у розвитку систем підготовки робітничих кадрів в Україні.

Перший етап охоплює 1917–1920 рр. та характеризується початком активних пошуків у справі розбудови систем професійної підготовки робітників. Упродовж короткого часу формальної державної незалежності початку

20-х років, яка характеризувалася певною культурною і мовною свободами та сприяла здійсненню самостійної освітньої політики, в Україні було створено унікальну систему професійної освіти, яка відповідно до вимог свого часу складалася з трьох ланок: нижчої, середньої та вищої, була максимально орієнтованою на потреби народно-господарського комплексу та спромоглася вдало вирішувати соціальні проблеми молодого покоління. У цей час закладалась нормативна база для функціонування системи підготовки робітничих кадрів. В Україні формувалися кілька систем нижчої професійної освіти: промислово-технічна освіта, підготовка спеціалістів для водного та залізничного транспорту, сільськогосподарська освіта, жіноча професійна освіта, мережа курсів на виробництві [5, с. 27].

Другий період – 1920–1929 рр. – це період становлення української системи професійної освіти. Він завершився уніфікацією освітніх систем Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР) з Російською Радянською Федеративною Соціалістичною Республікою, а саме, 11 вересня 1929 р. в Україні було оголошено постанову ЦВК і РНК СРСР “Про встановлення єдиної системи індустріально-технічної освіти”, на підставі якої визначалися три єдині форми підготовки і перепідготовки кваліфікованих робітників у системі індустріально-технічної освіти: шкільне навчання, додаткова (курсова) освіта для зайнятих на виробництві, заочне навчання; два типи освітніх закладів – школи фабрично-заводського учеництва (ФЗУ) та нижчі професійно-технічні школи [3, с. 45].

Третій період – 1929–1940 рр. Постановою РНК СРСР від 30 березня 1929 р. всі школи ФЗУ, розташовані на території України, були передані у підпорядкування господарським наркоматам. При президії ВРНГ УРСР було створено раду робітничої освіти, при секторі кадрів – методичну раду, при НКО – науково-методичну раду, в професійних школах – предметні комісії, методичні кабінети, між окремими школами – методичні комбінати. З кожним роком зростала кількість шкіл ФЗУ. У 1928–1938 рр. мережа шкіл ФЗУ України та кількість випускників невпинно зростала. Підготовку робітничих кадрів було підпорядковано господарським наркоматам. Існували галузеві системи підготовки кваліфікованих робітників [6, с. 79].

Четвертий період – 1940–1959 рр. характеризується певними нелогічними рішеннями в управлінні системи професійної освіти. Так, підготовка робітничих кадрів, підпорядкована різним господарським наркоматам, не допускала перенаправлення робітників, підготовлених для своєї галузі, що гальмувало зростаючі потреби військово-промислового комплексу Радянського Союзу. Тому Указом Президії ВР СРСР № 37 від 2 жовтня 1940 р. була створена державна система трудових резервів, якій були передані у підпорядкування всі школи фабрично-заводського учеництва. Перед Україною постало завдання організованої підготовки робітників із числа міської та сільської молоді. У той самий час вийшов Указ Президії ВР СРСР “Про встановлення платності за навчання в старших класах середніх шкіл, у вищих навчальних закладах СРСР і про зміну порядку призначення стипендій”. У цей час була створена та діяла державна система трудових резервів, яка забезпечувала потреби народногосподарського комплексу країни в кваліфікованих робітничих кадрах, зобов'язуючи випускників відпрацювати 4 роки на державних підприємствах [1, с. 29].

П'ятий період – 1959–1991 рр. характеризується стабільністю та послідовністю розвитку професійної (професійно-технічної) освіти. Система трудових резервів припинила своє існування після прийняття ВР СРСР 24 грудня 1958 р. закону СРСР “Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти СРСР”. Рада Міністрів УРСР 7 липня 1960 р. затвердила “Положення про Головне управління професійно-технічної освіти при Раді Міністрів УРСР”, в якому були визначені завдання системи ПТО: здійснювати планомірну й організовану підготовку для всіх галузей народного господарства культурних і технічно освічених робітників, працівників сільського господарства. Всі навчальні заклади трудових резервів реорганізувалися в професійно-технічні училища. Пізніше, а саме 6 березня 1966 р. Указом Президії ВР УРСР Головне управління професійно-технічної освіти було реорганізовано в Державний комітет Ради Міністрів УРСР з професійно-технічної освіти. Менше ніж за десять років (з 1960 до 1969 рр.) мережа ПТУ збільшилася з 624 до 884 закладів.

Змінювалась не лише структура професійної (професійно-технічної) освіти, а й система навчання. Зокрема, постановою ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР від 3 квітня 1969 р. “Про заходи по дальшому поліпшенню підготовки

кваліфікованих робітників у навчальних закладах системи професійно-технічної освіти” почалося поступове перетворення існуючих ПТУ з терміном навчання 1-3 роки у навчальні заклади з 3-4-річним терміном підготовки робітників з отриманням повної середньої освіти. З 1984 р. всі денні професійно-технічні навчальні заклади (ПТНЗ) були реорганізовані в середні професійно-технічні училища, до яких зараховувалися учні після 9-го класу загальноосвітньої школи. У період з 1981-1991 рр. кількість професійно-технічних навчальних закладів зросла з 1013 до 1278. Упродовж цього періоду відбулося утвердження єдиного типу закладів освіти, де здійснювалася підготовка робітничих кадрів; перехід до єдиних навчальних планів та програм; інтеграція професійно-технічної і народної освіти в єдину систему [2, с. 346].

Шостий період розпочався з отриманням Україною незалежності і тривав упродовж 1991–2000 рр. У цей час тривають пошуки власного шляху розбудови системи професійної (професійно-технічної) освіти, адаптації її до ринкової економіки; приймається перший в історії України Закон “Про професійно-технічну освіту”. За професійними напрямками діяльності ПТНЗ державної форми власності розподіляються за такими профілями: промислові; сільськогосподарські або агропромислового комплексу; будівельні; сфери послуг. Професійно-технічна освіта здійснюється у професійно-технічних навчальних закладах за денною, вечірньою (змінною), очно-заочною, дистанційною, екстернатною формами навчання, з відривом і без відриву від виробництва та за індивідуальними навчальними планами.

Особам, які успішно пройшли кваліфікаційну атестацію, присвоювалася кваліфікація “кваліфікований робітник” з набутої професії відповідного розряду (категорії) та, за умови закінчення відповідного курсу навчання в акредитованому професійно-технічному навчальному закладі, кваліфікація молодшого спеціаліста [7, с. 150].

На початку XXI століття система професійної (професійно-технічної) освіти помітно змінилася. Оновлюються та розширюються її функції, розвивається соціальне партнерство, здійснюється пошук співпраці з роботодавцями. У липні 2004 р. була затверджена “Концепція розвитку професійно-технічної (професійної) освіти в Україні” з програмою дій для національної професійно-технічної освіти.

18 вересня 2005 р. підписано Указ Президента України “Про додаткові заходи щодо вдосконалення професійно-технічної освіти в Україні”, а станом на 2009 р. професійно-технічна освіта України стає потужною системою, як за мережею державних професійно-технічних училищ, так і за кількістю напрямів [8].

Наступний етап, сьомий, фактично розпочався на початку першого десятиріччя XXI століття, а його початком можна вважати прийняту у квітні 2011 року Кабінетом Міністрів України “Державну цільову програму розвитку професійно-технічної освіти на 2011–2015 рр.” [4], яка передбачала:

– утворення ефективної та гнучкої системи підготовки робітничих кадрів орієнтованої на соціально-економічний розвиток країни;

– оновлення якості професійної (професійно-технічної) освіти шляхом розроблення державних стандартів нового покоління, впровадження у навчальний процес інформаційно-комунікаційних технологій, сучасного обладнання, устаткування та техніки;

– посилення ролі місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, роботодавців щодо визначення напрямів та обсягів підготовки кваліфікованих робітників, збільшення обсягів фінансування та інвестицій;

– підвищення престижності робітничих професій.

Не дивлячись на прийняті Концепцію та Цільову програму, ситуація в галузі професійної (професійно-технічної) погіршувалась: кількість навчальних закладів зменшувалась, працівники цих закладів не мали фахової освіти, їх середній вік становив 45-50 років, а сама професійна (професійно-технічна) освіта поступово втрачала свою престижність і привабливість для здобувачів. Проблема фахової передвищої освіти особливо загострилась у 2016 р., коли фінансування ЗФПО було передано на обласні бюджети. Критичні ситуації виникали у невеликих містах обласного значення, бюджети яких були не набагато більші, ніж потреба у фінансуванні ЗФПО. Враховуючи нарікання з боку міської влади на катастрофічну нестачу коштів, більшість цих закладів у регіонах опинилися на межі закриття [10].

Тому прийняття у 2019 р. Закону України “Про фахову передвищу освіту” [9] беззаперечно стало новою точкою відліку в історії становлення сучасної професійної (професійно-технічної) освіти. Головні новації Закону можна об’єднати у три блоки:

– децентралізація управління та фінансування у сфері професійної (професійно-технічної) освіти;

– забезпечення якості професійної (професійно-технічної) освіти;

– співпраця між державними установами та малим бізнесом у сфері професійної (професійно-технічної) освіти та з метою встановлення ринкових відносин.

Для оновлення системи передбачається уніфікація типів закладів професійної освіти. Нинішні 17 типів планують узагальнити до 4-х: професійний коледж, центр професійної (професійно-технічної) освіти, центр професійного розвитку та професійний ліцей.

Ще одним необхідним напрямом реформування професійної (професійно-технічної) освіти є створення механізмів визнання набутих в Україні професійних компетентностей. За таких умов пріоритетним завданням є прогнозування вимог ринку праці та потреб у певних кваліфікаціях. Кінцевою метою має бути узгодження потреб ринку праці та пропозицій закладів фахової передвищої освіти.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок. Потреби входження України у світовий економічний простір, інтеграція до світового культурно-освітнього середовища також зумовлюють необхідність поглибленого та об’єктивного вивчення вітчизняного досвіду професійної

(професійно-технічної) освіти, його зіставлення з міжнародним досвідом, відшукування найбільш оптимальних шляхів запровадження кращих педагогічних надбань в українську освітню практику, прогнозування можливих тенденцій розвитку вітчизняної та світової систем професійної підготовки фахівців.

Перспективи подальших досліджень полягають у дослідженні особливостей підготовки фахівців для професійної (професійно-технічної) освіти у країнах Європейського Союзу.

Використана література:

1. Бутівщенко С. В. Професійна освіта в Україні в кінці XIX – на початку XX століття: тенденції, особливості, використання набутого досвіду. *Школа і підготовка учнівської молоді до життя та діяльності в умовах ринку*. 1996. № 10. С. 29.
2. Веселов А. Н. Профессионально-техническое образование в СССР: очерки по истории среднего и низшего профтехобразования. Москва : Профтехиздат, 1961. 457 с.
3. Горбань А. В. Становлення та розвиток системи освіти в Україні у 1920–1930-х роках. *Гілея*. 2012. Вип. 5 (№ 3). С. 24–27.
4. Державна цільова програма розвитку професійно-технічної освіти на 2011–2015 роки. *Офіційний сайт Верховної ради України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/495-2011-%D0%BF>.
5. Кузьменко М. М. Система освіти в УСРР у 1920-х рр.: історико-теоретичний аспект. *Історичний журнал*. 2004. № 5. С. 94–98.
6. Лікарчук І. Л. Проблеми підготовки робітничих кадрів в Україні (1920-1929 рр.). Київ: Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, 1996. 147 с.
7. Лікарчук І. Л. Управління системами підготовки кваліфікованих робітників в Україні (1888–1988 роки) : монографія. Київ : Вища школа, 1998. 568 с.
8. Ничкало Н. Г. Трансформація професійно-технічної освіти України. Київ : Педагогічна думка, 2008. 322 с.
9. Про фахову передвищу освіту: Закон України № 30 від 26.09.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19>.
10. Філімонова І. А. Формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів харчових технологій у процесі вивчення фахових дисциплін : дис. ... док. філ.: 015 Професійна освіта. Умань, 2020. 300 с.

References:

1. Butivshchenko, S. V. (1996). Profesiina osvita v Ukraini v kintsi XIX – na pochatku XX stolittia: tendentsii, osoblyvosti, vykorystannia nabutoho dosvidu. *Shkola i pidhotovka uchnivskoi molodi do zhyttia ta diialnosti v umovakh rynku – School and preparation of young people for life and activity in economical conditions*, 10, 29–32 [in Ukrainian].
2. Veselov, A. N. (1961). Professional'no-tehnicheskoe obrazovanie v SSSR: ocherki po istorii srednego i nizshego proftehobrazovanija. Moskva : Proftehizdat [in Russian].
3. Horban, A. V. (2012). Stanovlennia ta rozvytok systemy osvity v Ukraini u 1920–1930-kh rokakh. *Hileia – Gilea*, 5, 24–27 [in Ukrainian].
4. Derzhavna tsilova prohrama rozvytku profesiino-tekhnichnoi osvity na 2011–2015 roky. *Ofitsiinyi sait Verkhovnoi rady Ukrainy. Official site of the Verkhovna for the sake of Ukraine*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/495-2011-%D0%BF> [in Ukrainian].
5. Kuzmenko, M. M. (2004). Systema osvity v USRR u 1920-kh rr. : istoryko-teoretychnyi aspekt. *Istorychnyi zhurnal. Historical magazine*, 5, 94–98. [in Ukrainian].
6. Likarchuk I. L. (1996). Problemy pidhotovky robitnychkykh kadriv v Ukraini (1920–1929 rr). Kyiv : Instytut pedahohiky i psykholohii profesiinoi osvity APN Ukrainy [in Ukrainian].
7. Likarchuk I. L. (1998). Upravlinnia systemamy pidhotovky kvalifikovanykh robitnykiv v Ukraini (1888–1988 roky). Kyiv : Vyshcha shkola [in Ukrainian].

8. Nychkalo N. H. (2008). Transformatsiia profesiino-tekhnichnoi osvity Ukrainy. Kyiv : Pedahohichna dumka [in Ukrainian].
9. Pro fakhovu peredyvshchu osvitu: Zakon Ukrainy № 30 vid 26.09.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19>. [in Ukrainian].
10. Filimonova I. A. (2020). Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh bakalavriv kharchovykh tekhnolohii u protsesi vyvchennia fakhovykh dystsyplin. *Candidate's thesis*. Uman [in Ukrainian].

САЖИЕНКО А. П., ФИЛИМОНОВА И. А. Историко-педагогические аспекты отечественного опыта подготовки будущих специалистов профессиональной (профессионально-технического) образования.

Статья посвящена проблеме исследования исторических этапов становления и развития системы профессионального (профессионально-технической) образования в Украине, ведь резкие изменения государственных механизмов управления не всегда положительно влияли на ее развитие и функционирование. Цель исследования заключается в раскрытии и анализе особенностей профессиональной подготовки специалистов профессионального образования Украины, как составной системы советского профессионального образования, и в период ее независимости. Автор рассматривает теоретические аспекты исторического процесса становления системы профессионально-технического образования в Украине, а также исследует законодательную базу, которая регулировала основные стороны ее деятельности. Осуществленная попытка оптимизации этапов развития профессионального (профессионально-технической) образования в период независимости Украины.

На сегодняшний день проблемы становления системы профессионального (профессионально-технического) образования обусловлены экономической и политической нестабильностью в обществе, усилением разрыва между конституционными гарантиями получения доступного и бесплатного образования и его реальным государственным обеспечением; несбалансированностью потребностей личности в профессиональных образовательных услугах и общества в профессионально-квалификационной структуре подготовки рабочих кадров; недостаточным бюджетным финансированием, несовершенством основных направлений развития системы профессионального (профессионально-технического) образования.

Потребности вхождения Украины в мировое экономическое пространство, интеграция в мировую культурно-образовательную среду обуславливают необходимость углубленного и объективного изучения отечественного опыта профессионального (профессионально-технического) образования, его сопоставление с международным опытом, поиск наиболее оптимальных путей введения лучших педагогических достижений в украинскую образовательную практику, прогнозирование возможных тенденций развития отечественной и мировой систем профессиональной подготовки специалистов.

Ключевые слова: профессиональная (профессионально-техническое образование), профессиональная подготовка, заведения профессионального предвысшего образования, квалифицированный рабочий.

SAZHIIENKO O., FILIMONOVA I. Historical pedagogical aspects of home experience of preparation of future specialists vocational (vocational technical) educations.

The formation of the system of vocational education in Ukraine took place in difficult conditions, after all, abrupt changes in state governance mechanisms have not always had a positive effect on its development and functioning. Drastic changes in government mechanisms have not always had a positive effect on its development and functioning. Therefore, the changes that accompanied the formation of the system, principles and mechanisms of vocational education need systematic study, analysis and monitoring for timely reform in accordance with modern world requirements. The article is devoted to the problem of studying the historical stages of development

and formation of the system of professional (vocational) education in Ukraine. The purpose of the study is to reveal the features of the formation of professional training of vocational education specialists of the complex unity of pedagogical and engineering components. The author considers the theoretical foundations of the historical process of formation of the system of vocational education in Ukraine, analyzes the principles of formation and purpose of the system of vocational education, as well as highlights the activities of employees of vocational schools in certain historical stages. An attempt has been made to optimize the ways of reforming vocational education at the present stage of development.

Vocational education is of great importance in the socio-economic structure of the country, because it affects the creation and development of skilled labor, which are the driving force for scientific and technological progress and improvement of the economic and social sector.

The needs of Ukraine's entry into the world economic space, integration into the world cultural and educational environment necessitate in-depth and objective study of domestic experience of professional (vocational) education, its comparison with international experience, finding the best ways to introduce the best pedagogical achievements in Ukrainian education. practice, forecasting possible trends in the development of domestic and world systems of professional training.

Keywords: *Vocational education, vocational training, vocational schools, skilled workers.*

DOI: <https://doi.org/10.31392/NZ-npu-151.2021.19>

УДК 78.087.68(075.8)

Світайло С. В.

**ФОРМУВАННЯ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ
ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА
(на прикладі роботи над хорovým твором С. Людкевича
“Сонце заходить”)**

Розглянуто особливості музично-педагогічної освіти, фахову підготовку виконавців і вчителів музичного мистецтва на основі компетентнісного підходу, що передбачає всебічний розвиток особистості студента, поглиблення загальної музичної підготовки, засвоєння знань з вокально-хорової культури (теорії, вокально-хорового репертуару, виконавського досвіду); набуття виконавських навичок вокаліста, хормейстера, а також підготовку до педагогічної діяльності. Наголошено на необхідності оптимізувати хормейстерську складову в підготовці майбутніх вокалістів, учителів музичного мистецтва шляхом не лише урізноманітнення навчального і виконавського репертуару, а й засвоєння методика роботи над вокальним твором. Обґрунтовано методику роботи в класі з хорového диригування (на основі аналізу хору С. Людкевича “Сонце заходить”), завдяки якій майбутніми вчителями музичного мистецтва набувають фахових компетентностей. Застосовано метод аналізу, його специфічні різновиди — музично-теоретичний вокально-хоровий, виконавський. Наголошено на необхідності під час опрацювання хорového твору відтворити взаємодію двох протилежних за характером мелодичних ліній, зумовлених переживаннями ліричного героя — замилювання красою рідного краю і глибока туга за ним на чужині. Проаналізовано форму, фактуру, ритм кожної частини хору, відзначені особливості звуковедення тощо, а також висловлені рекомендації щодо хормейстерських прийомів їх опрацювання і виконання. Фахова підготовка вокалістів-виконавців, вчителів музичного мистецтва на основі компетентнісного підходу